

تحلیلی بر تخصصی شدن الگوی کشت
و نقش آن در توسعه روستایی
نمونه موردی:
کشت توت فرنگی در منطقه ژاورود مریوان

دکتر مهدی طاهر خانی: استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس

[Email:mahdit@modares.ac.ir](mailto:mahdit@modares.ac.ir)

داریوش رحمانی: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

چکیده:

با وقوع انقلاب صنعتی و پیشرفت تکنولوژی تحولات بنیادی در نظام های تولیدی از جمله تولید کشاورزی صورت گرفته است. به جای شیوه های سنتی که بر تولید معیشتی یا خود مصرفی در داخل یک روستا یا ناحیه استوار بود، نظام های تولیدی مبتنی بر تولید کالا و محصولات برای رقابت در بازارهای ملی و جهانی جهت کسب سود بیشتر رواج یافته است. با وجود این در نواحی روستایی، کشاورزان به منظور گریز از بی اطمینانی موجود در قیمت ها و بازار محصولات، از تنوع کشت به عنوان عامل متعادل کننده درآمد استفاده می کنند. این تنوع کشت پیامدهایی چون، پراکندگی در تولید، کاهش درآمد و عدم بهره برداری بهینه از آب و خاک را در پی دارد. یکی از راه هایی که برای بهبود توسعه مناطق روستایی مدنظر است تخصصی نمودن الگوی کشت با توجه به مزایای نسبی و ویژگی های خاص منطقه ای است.

در این تحقیق با توجه به اهمیت محصول توت فرنگی در زندگی مردم نواحی روستایی منطقه ژاورود استان کردستان به مطالعه و تحلیل آثار کشت توت فرنگی و نقش آن در توسعه مناطق روستایی منطقه پرداخته ایم. میزان تولید توت فرنگی در استان کردستان ۸۱ درصد از کل تولیدات کشور است که بیش از ۶۰ درصد آن در منطقه ژاورود شهرستان مریوان تولید می شود. بر این اساس پس از تحلیل و بررسی شیوه های تولیدی، الگوهای کشت و فرایندهای موثر در گسترش الگوی کشت توت فرنگی، با استفاده از فرمول کوچران ۱۷۸ خانوار بهره بردار از کشت توت فرنگی به منظور تبیین آثار و پیامدهای آن در سطح خانوارها بعنوان نمونه انتخاب شده اند. داده های حاصل از پرسشنامه و استفاده از نتایج و یافته های میدانی تحقیق نشان می دهند که شاخص های توسعه خانوارهای مورد مطالعه در دوره بعد از رواج کشت توت فرنگی نسبت به دوره قبل، از بهبود و پیشرفت معناداری برخوردار بوده اند.

واژگان کلیدی: الگوی کشت، تخصصی شدن، توت فرنگی، توسعه روستایی، کردستان

تولید در هر مکانی با توجه به شرایط طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حاکم بر آن صورت می‌گیرد. نظام‌های تولیدی و از جمله تولید کشاورزی که در طول قرن‌ها در روستاها رواج داشته با ظهور صنعت مدرن از هم پاشیده شده و به جای شیوه‌های گذشته و سنتی که بر تولید معیشتی و یا خود مصرفی در داخل یک روستا یا ناحیه استوار بوده، نظامی جایگزین شده که مبنای آن تولید کالایی و رقابت در بازار فروش در جهت کسب سود و پول بیشتر است. برای حصول به این هدف، سرمایه‌داری به تولید و مصرف در تمامی کشورها و بخش‌ها خصلت جهانی داده و صنایعی را قوام بخشیده که مواد خام آنها نه در داخل کشور که در دورترین مناطق جهان تهیه می‌شود و محصولات آنها نیز نه در داخل کشور که در دورترین نقاط جهان مصرف می‌شود چرا که بشر همواره با نیازهای روبرو می‌شود که برای تامین آنها، محصولات دیگر نقاط جهان لازم است.

بدین ترتیب دادوستد همه جانبه و وابستگی متقابل و فراگیر ملت‌ها، جایگزین انزوا و خودکفایی محلی و کهن شده است [1، ص 281].

الگوی کشت کشاورزی در نظام‌های سنتی زراعی بر مبنای تنوع کشت است که اکنون در نقاط زیادی از جهان و در زمین‌های خرده مالکی و کوچک جریان دارد. هدف از تولید، بیشتر برای رفع احتیاجات خانوار و خود مصرفی است. اما در دنیای مدرن، نیازهای جدیدی تکوین یافته که رفع آنها، نیازمند برخورداری از درآمدی است که از طریق آن روستاییان می‌توانند، کالاهای مورد نیاز خود را تامین نمایند. برای پاسخ گویی بدین نیازها، نظام‌های تولیدی و الگوهای کشت نوینی شکل می‌گیرند که قادر به تامین این نیازها باشند. یکی از مهمترین شیوه‌های رایج به منظور تحقق چنین اهدافی، تولید برای فروش در بازار است. در این نوع از شیوه کشت که به کشت تجاری مرسوم است محصولات کشت می‌شوند که هم بتوانند بازدهی تولید را در واحد سطح افزایش دهند و هم در بازار، فروش خوبی داشته باشند. با توجه به ساختار و مالکیت زمین زراعی و شیوه‌های تولیدی مورد استفاده کشاورزان کشورهای در حال توسعه که در نقاط زیادی از جهان و از جمله ایران به صورت نظام‌های سنتی مشاهده می‌شود، امکان تغییرات ساختاری همچون اصلاحات ارضی، تقسیم مجدد زمین و یا یکپارچه سازی اراضی به آسانی صورت نمی‌گیرد. با در نظر داشتن این واقعیت، تنها از طریق متحول ساختن ابعاد اقتصادی است که می‌توان تحول در کشاورزی و به تبع آن در زندگی روستاییان بوجود آورد. تولید تجاری، در حال حاضر به صورت یکی از ویژگی‌های اصلی مزارع کوچک و خرده مالکی بویژه در مناطق کوهستانی که به دلیل کوچک بودن زمین‌های زراعی و عدم توان بکارگیری ماشین‌های مکانیزه کشاورزی، محصولات استراتژیکی نظیر گندم، کمتر کشت می‌شود تبدیل شده و مزارع اصطلاحاً به سمت تخصصی شدن به پیش می‌روند.

ژاورود منطقه ای است کوهستانی که در شرق شهرستان مریوان و در غرب سنندج واقع شده و دارای روستاهای زیاد با جمعیتی نزدیک به 20000 نفر می‌باشد که اکثراً به کشاورزی و دامداری اشتغال دارند. این مطقه یکی از نواحی عمده در زمینه تولیدات باغی در سطح استان کردستان و کشور است. استان کردستان با دارا بودن 81 درصد تولید توت فرنگی، دارای بیشترین سطح تولید این محصول در

سطح کشور است که در این بین منطقه ژاورود نزدیک به ۶۰ درصد از تولیدات توت فرنگی استان را به خود اختصاص داده است. با توجه به اهمیت این محصول در زندگی مردم روستاهای ژاورود در این تحقیق بر آن بوده ایم تا آثار و پیامدهای کشت توت فرنگی در نزد کشاورزان بهره بردار را مورد مطالعه قرار دهیم .

فرضیات تحقیق

در تبیین آثار و پیامدهای تخصصی شدن الگوی کشت توت فرنگی در منطقه مورد مطالعه که در یک دهه اخیر صورت پذیرفته چهار فرضیه زیر صورتبندی و در فرایند تحقیق مورد آزمون قرار گرفته اند.

۱- بین تخصصی شدن الگوی کشت توت فرنگی و تغییر شاخص های مرتبط با ثبات جمعیتی خانوارهای روستایی بهره بردار منطقه ژاورود شهرستان مریوان در دوره قبل و بعد از رواج کشت توت فرنگی (یک دهه گذشته) تفاوت معنای وجود دارد .

۲- بین تخصصی شدن الگوی کشت توت فرنگی و تغییر شاخصهای مرتبط با اشتغال در منطقه ژاورود شهرستان مریوان در دوره قبل و بعد از رواج کشت توت فرنگی (یک دهه گذشته) ، تفاوت معنای وجود دارد .

۳- بین تخصصی شدن الگوی کشت توت فرنگی و تغییر شاخصهای مرتبط با رفاه اجتماعی و کیفی زندگی خانوارهای روستایی بهره بردار شهرستان مریوان در دوره قبل و بعد از رواج کشت توت فرنگی (یک دهه گذشته) تفاوت معنای وجود دارد .

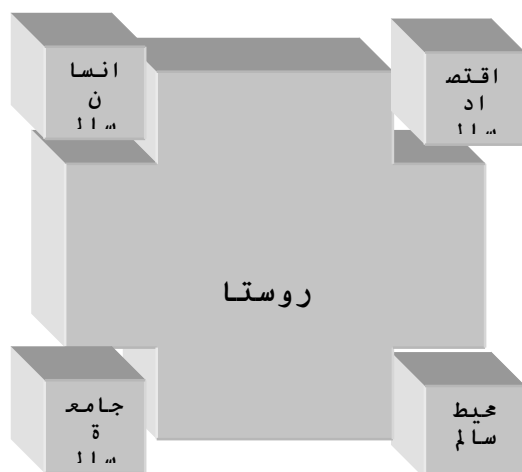
۴- بین تخصصی شدن الگوی کشت توت فرنگی و تغییر شاخصهای مرتبط با مدی ریت آب و خاک در مزارع شهرستان مریوان در دوره قبل و بعد از رواج کشت توت فرنگی (یک دهه گذشته) تفاوت معنای وجود دارد .

بنیان نظری و مدل مفهومی تحقیق

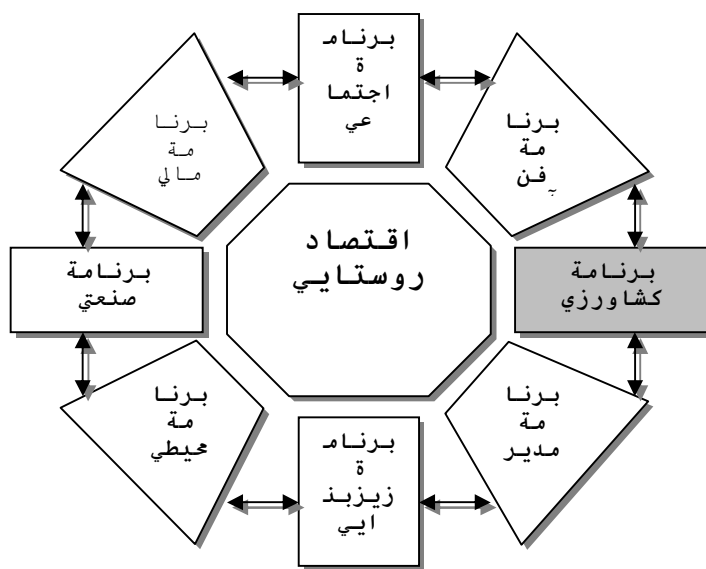
در حال حاضر درک عمومی از سیاستهای توسعه روستایی با ظهور دیدگاههای نقادانه از گرایش به سیاستهای متداول کشاورزی و روستایی به سمت « رویکرد سرزمینی» تغییر جهت یافته و « رویکرد یکپارچه» به نواحی قوام یافته است. در این رویکرد مضامین توسعه روستایی همچنانکه شکل (۱) نشان می دهد بر چهار عنصر اقتصاد سالم روستایی ، انسان سالم ، محیط روستایی سالم و در نهایت جامعه سالم روستایی متمرکز است . در عنصر اقتصاد روستایی ایجاد جوامع سالم از طریق شکل دهی اقتصاد سالم روستایی تضمین می شود [2، ص 3] .

نگرش اقتصادی به سرزمین در این مفهوم که گاه با رویکرد اقتصاد محلی تعریف می شود به بهره برداری بهینه از مزایای کشاورزی ، صنعتی و خدماتی مناطق روستایی جهت تقویت بنیان اقتصاد روستایی از طریق اعمال ۸ برنامه آنچنانکه شکل (۲) نشان می دهد تاکید دارد [3، ص 10] .

شکل ۱: پازل عناصر چهار گانه توسعه روستایی

شکل (۲) برنامه های تقویت بنیادهای اقتصاد روستایی

در این راستا برنامه کشاورزی از طریق فعالیتهای سازمان یافته مزرعه داری ، کشاورزی تجاری ، آموزش مدیریت مزرعه داری نوین و تولید با جهت گیری بازار بر مبنای مزیت های محلی نقش اساسی در توسعه روستایی و بویژه کاهش فقر روستایی دارد. ارتباط بین کاهش فقر و رشد کشاورزی با عنایت به تجربیات جهانی به اثبات رسیده است چنانکه «تیمر» نشان می دهد که ۱ درصد افزایش در سرانه تولید ناخالص داخلی در بخش کشاورزی به ۱/۶ درصد سود در درآمد سرانه یک پنجم پایین ترین اقبال جمعیت منجر خواهد شد. همچنین «ایرز و همکاران» نشان می دهند که ۱۰ درصد افزایش برداشت محصول به کاهشی بین ۶ تا ۱۰ درصد از فقر مردمی منجر خواهد شد که کمتر از ۱ دلار در

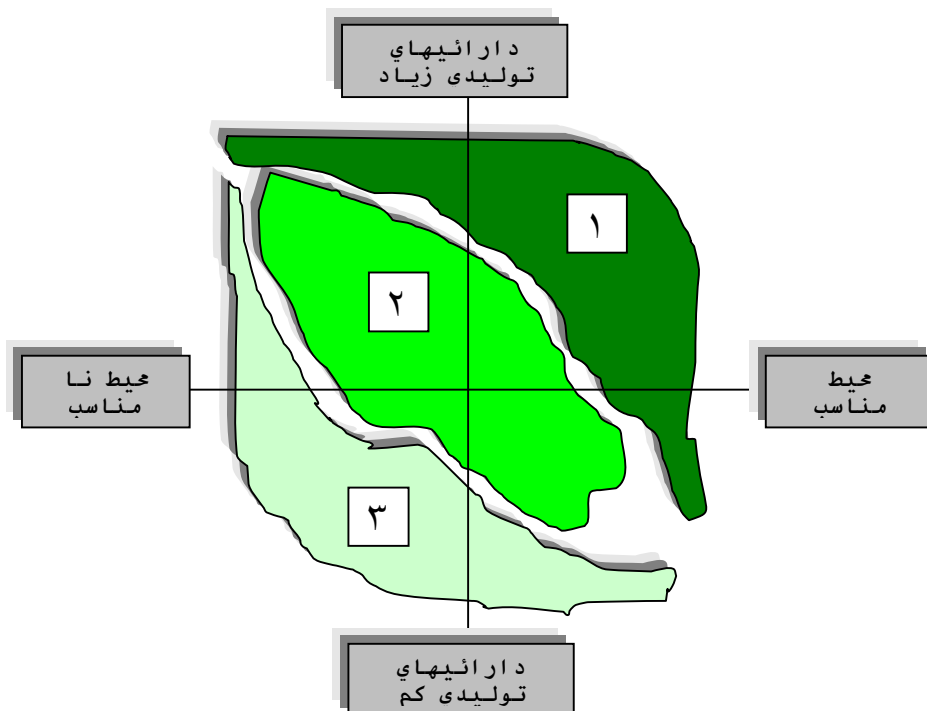
روز درآمد دارند. در آفریقا ، ۱۰ درصد افزایش محصول به ۹ درصد کاهش در تعداد افرادی که کمتر از ۱ دلار در روز درآمد داشته اند منجر شده است [4،ص 5] .

با این حال بنظر می رسد که نوع نظامهای کشاورزی و شیوه های تولید در اثربخشی فعالیتهای کشاورزی در جهت کاهش فقر روستایی به شکلی کاملاً متفاوت عمل می کند.

شیوه های تولید زراعی بیانگر صورت بندی گوناگون روابط اجتماعی و اقتصادی است که هر یک عناصر ساختاری - کارکردی متفاوتی دارند . یک شیوه تولید به عنوان نحوه تولید و ارایه محصولات و کالاها ، به فرهنگ و نقش ابزارها و فنون رایج در تولید بستگی دارد [5،ص 141] . در جوامع روستایی و بخش کشاورزی کشورهای در حال توسعه به علت برخورد و تداخل نظام های اجتماعی سنتی و مدرن ، با یک نوع تنوع در نظام های بهره برداری مواجه هستیم [6،ص 141] .

تحلیل مکانی و فضایی نوع و پراکندگی این فعالیتها به سه نوع نظام بهره برداری با عنایت به دو مؤلفه مهم دسترسی به دارائیهای تولیدی و نوع محیط اشاره دارد. در بخش نخست همانطور که شکل (۳) نشان می دهد کشاورزی تجاری قرار دارد .

شکل ۳ : انواع نظامهای زراعی در جهان

Source: World Bank, " *Reaching The Rural Poor, The Rural Development Strategy of the World, 2001, P.10*

در این نظام کشاورز ضمن برخورداری از دارائیهای بالای سرمایه ای و محیط مناسب جهت فعالیت ، عمدتاً برای بازار تولید نموده و دارای جهت گیری صادراتی است. در این نوع کشاورزی واحدهای تولیدی دو خصالت مشترک یعنی مالکیت فرد بر زمین و کالایی شدن تولیدات را دارند [7،ص 76] .

بخش دوم را تولیدکنندگان کوچک با مزارع خانوادگی تشکیل می دهند. آنان تا حدودی با بازار پیوند داشته اما این ارتباط محدود است. معمولاً بطور نسبی دارائیهای تولیدی محدودی داشته و در محیط های مناسب تا نامناسب اقدام به فعالیت کشاورزی می نمایند. اینان اغلب فقیر هستند ولی اگر فرصتهایی برای حضور بیشتر آنان در بازارهای فرامحلی بوجود آید می توانند خود را به نظام مزرعه داری تجاری نزدیک سازند. گروه سوم را کشاورزان با بهره برداری معیشتی تشکیل می دهند که عمدتاً فاقد دارائیهای تولیدی بوده و در محیط های نامناسب نیز اقدام به کشاورزی می نمایند. آنان استراتژیهای متعددی برای بقای خویش داشته و اغلب نیز خارج از نظام بازار عمل می کنند، لذا سطح بالای فقر و عدم وجود امنیت غذایی را به شکل گسترده تجربه می کنند. آنان به دلیل نداشتن هیچگونه انتخابی، کشاورزی را به عنوان آخرین راه حل مشکلات خود انجام می دهند [4، ص 6].

در سالهای اخیر تلاشهای زیادی در خصوص توسعه و رشد کشاورزی تجاری توسط مجامع بین المللی صورت گرفته است. همچنین تلاشهای وسیعی در سازمان تجارت جهانی صورت می گیرد تا موانع فراروی کشاورزی تجاری برداشته شود. در کشورهای متعددی همچون آمریکا و یا مکزیک تلاش شده تا با بهره گیری از مزیتهای رقابتی محصولات کشاورزی راههای نفوذ به بازارهای جهانی گشوده شود.

توسعه کشاورزی تجاری در آمریکای شمالی موجب رشد درآمد کشاورزان، بازتر شدن مرزها و یکپارچگی اقتصاد کشاورزی و تامین منافع تولیدکنندگان و مصرف کنندگان آن شده است. برای نمونه الگوی کشت تخصصی گندم در کانادا بر طبق قوانین سازمان تجارت جهانی توانسته تحولات بزرگی در نزد تولید کنندگان بوجود آورد [8، ص 4-1].

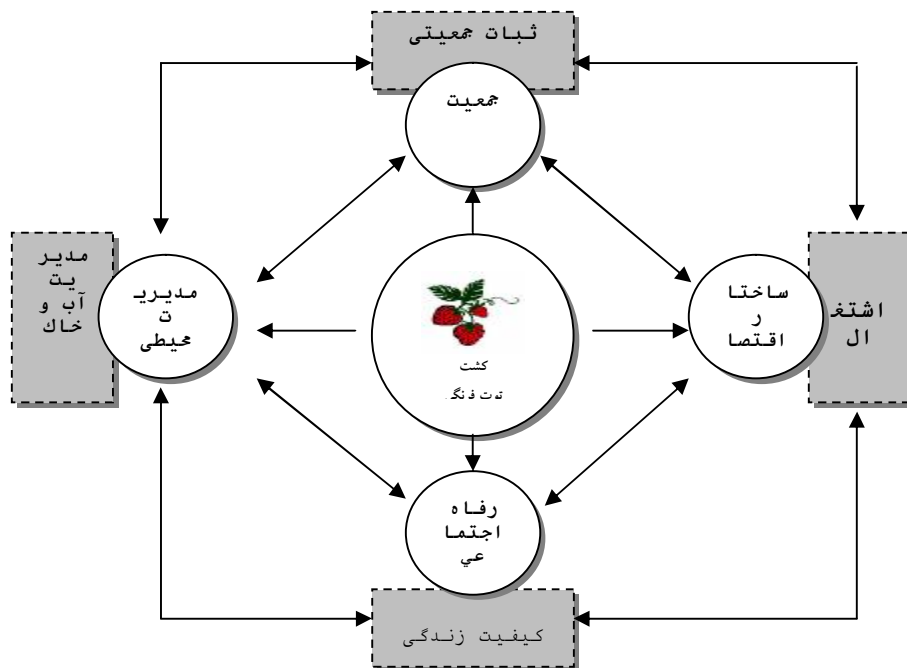
بدین ترتیب بنظر می رسد که یکی از اهداف مهم توسعه روستایی ارتقاء ظرفیتهای بهره وری بخش کشاورزی از طریق سیاستهای ساختاری به منظور بهره برداری از مزیتهای رقابتی محصولات کشاورزی است. در سیاستهای ساختاری، تاکید بر باز ساخت کشاورزی از طریق اعمال کشت فشرده، نوسازی کشاورزی، افزایش بهره وری، حمایت از چشم اندازهای محیطی و نیز حمایت همه جانبه از تولیدات داخلی با توجه به مزیتهای نسبی محلی و منطقه ای مورد توجه است [9، ص 5].

بدین منظور آنچنانکه در مبانی نظری تحقیق نیز بدان تصریح شد انتظار می رود هر فعالیت کشاورزی کارآمد با بهره وری بالا در صورت برخورداری از مزیتهای نسبی مناسب بتواند در شاخص های توسعه روستایی، بویژه کاهش فقر مؤثر واقع شود. در این راستا اثر بخشی فعالیتهای کشاورزی از طریق تبیین وضع موجود، روند تحولات و کیفیت زندگی ساکنان جوامع روستایی مورد نقد و ارزیابی قرار می گیرد. در این کارکرد، سطوح متفاوتی از شاخصهای توسعه چون جمعیت و مهاجرت، رفاه اجتماعی و برابری، ساختار اقتصادی و مدیرویت محیطی به همراه مؤلفه های خود در یک پیوند متقابل مورد توجه قرار می گیرند [10، ص 5].

بدین ترتیب مدل مفهومی تحقیق بر اثر بخشی الگوی تخصصی کشت توت فرنگی بعنوان یک «عامل تغییر»^۱ در فرایند توسعه روستایی آنچنانکه شکل (۴) نشان می دهد صورتبندی شده است.

^۱ - Change Agent

شکل ۴: مدل مفهومی تحقیق

توت فرنگی در جهان و ایران

تاریخ کشت توت فرنگی به بیش از ۲۲۰۰ سال پیش باز می‌گردد. نام لاتین توت فرنگی یعنی Strawberry از زبان آنگلساکسون و از فعل *to strew* برآمده و این نام شاید برگرفته از نوع شیوه رشد این گیاه است که بصورت گسترده، ساقه گیاه در سرتاسر زمین پخش می‌شود و میوه آن به مرور زمان در زبان انگلیسی به *Straubery*، *Strailbery*، *Streberie*، *Streabergen* و در نهایت به *Strawberry* رسیده است [3، ص 11].

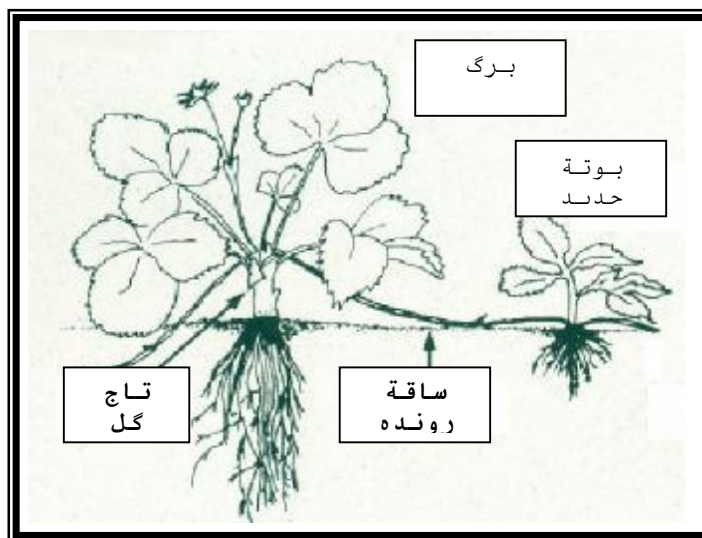
اگرچه توت فرنگی بصورت وحشی در قسمتهای مختلف دنیا رشد می‌کند اما توت فرنگی های بزرگ و شگفت انگیز امروزی بصورت پیوندی حاصل می‌شوند. دو نوع اصلی از توت فرنگی به نامهای لاتین *Junebearers* که در تابستان تولید می‌شود و از بهترین توت فرنگی ها برای کشت خانگی محسوب می‌شوند و *Ewerbeares* که در پاییز کشت و تولید می‌شود وجود دارد. توت فرنگی غالباً یک گیاه مختص آب و هوای خنک است و به خاک خاصی نیز نیاز ندارد اما خاکهای ماسه ای برای کشت آن مساعدتر است. این گیاه نیازمند نور زیاد خورشید بوده و در صورتیکه در سایه قرار گیرد محصول بدست آمده از آن بسیار کوچک خواهد بود. رشد توت فرنگی از تاج آن آغاز می‌شود. این تاجها در تمام طول سال دوام دارند اما ریشه آنان بصورت سالیانه است بطوریکه هر سال گیاه توت فرنگی ریشه جدیدی از تاج می‌گیرد [3، ص 12].

توت فرنگی که امروزه ما می‌شناسیم اختلاط و پیوندی بین دو نوع بومی آمریکایی است که یکی از شیلهی *Fragaria chiloensis* در آمریکای جنوبی و دیگری در ویرجینیا *Fragaria virginiana* در

آمریکای شمالی است [13، ص 1]. این دو نوع توت فرنگی در فرانسه بصورت اتفاقی به یکدیگر پیوند شدند. در اوایل قرن هفدهم مستعمرات بریتانیا از توت فرنگی هایی بهره می بردند که در ویرجینیا رشد می کردند. آنان سپس برای مصرف مردم به اروپا فرستاده شدند. یکصد سال بعد یک مهندس دریانورد فرانسوی به نام «فریزر» توت فرنگی را در شیلی کشف نمود که بسیار درشت تر از توت فرنگی هایی بود که به صورت وحشی در اروپا رشد می کرد. اگرچه توت فرنگی اروپایی بسیار خوشمزه بود اما خیلی کوچک بعمل می آمد. فریزر ه نوع از گیاهان توت فرنگی در شیلی را جمع نمود و با خود به فرانسه آورد. او در فرانسه گیاهانی با شکوفه های درشتتر بدست آورد. سی سال بعد توت فرنگی ویرجینیایی بطور تصادفی در مکانی که فریزر در آن فعالیت می کرد کاشته شد. وقتی این دو گیاه با یکدیگر پیوند خوردند توت فرنگی هایی که هم اینک به شکل امروزی است پدید آمد. گیاه خریداری شده توت فرنگی برای کشت در ابتدا همان تاج است. وقتی یک تاج کشت می شود بعنوان گیاه مادر اقدام به رشد می نماید سپس همانطور که شکل (ه) نشان می دهد از طریق ساقه گسترانی گیاه توت فرنگی ریشه و شکل جدیدی از گیاه را می یابد. این گیاه جدید در سال دوم قابلیت تولید میوه می یابد [14، ص 2-1].

شکل ۵: چگونگی روند رشد گیاه توت فرنگی

رومنهای باستان معتقد بودند که گیاه توت فرنگی در کاهش بیماریهایی چون تب مزمن، گلو درد، بیماریهای خونی، افسردگی و تمامی التهابات مؤثر است. توت فرنگی یکی از مهمترین میوه های عامه پسند دنیا بوده که هم اینک مصرف آن در سراسر دنیا در حال افزایش است. این میوه سرشار از ویتامین C بوده که معادل و یا بیشتر از ویتامین C موجود در پرتغال است. در حال حاضر ایالت متحده آمریکا بر اساس آمار سال ۲۰۰۲ با ۹۸۵ هزار تن بزرگترین تولیدکننده توت فرنگی در جهان است و سپس کشورهای اسپانیا و ژاپن هر یک با ۳۶۲ و ۲۳۱ هزار تن در رتبه های بعدی قرار گرفته اند. جدول (1) میزان تولید توت فرنگی در سطح جهان را در دو دوره ۱۹۹۸ و ۲۰۰۲ را نشان می دهد [15، ص 1].

جدول 1: روند تولید و عرضه توت فرنگی در جهان (به هزار تن)

کشور	۱۹۹۸	۲۰۰۲
آمریکا	۸۲۰	۹۸۵
اسپانیا	۳۴۰	۳۶۲
ژاپن	۲۰۰	۲۳۱
جمهوری کره	۱۷۱	۲۰۴
لهستان	۱۶۵	۱۷۱
ایتالیا	۱۹۶	۱۷۰
کشورهای دیگر	۱۲۵۴	۱۴۴۶
جهان	۳۱۴۶	۳۵۶۹

Source: Strawberry in USA,2004:P.1

توت فرنگی در ایران بصورت خودرو و وحشی در جنگل‌های شمال با میوه‌های ریز که بیشتر مصرف محلی دارد به وفور دیده می‌شود ، ولی از نظر تولید ، میوه توت‌فرنگی در ایران گیاه جدیدی است که در زمان صادرات اتابک اعظم از فرانسه به ایران وارد شده و به همین منظور رقمی به نام اتابکی در ایران وجود دارد . در طی دهه‌های اخیر ارقام متعددی توسط بخش خصوصی و دولتی وارد ایران شده و در سطح کشور پراکنده شده است . جدول شماره (2) سطح زیر کشت ، میزان تولید و عملکرد توت فرنگی در ایران را در خلال سالهای ۱۳۸۲-۱۳۶۴ نشان می‌دهد [16،ص 7].

جدول 2: سطح زیر کشت ، میزان تولید و عملکرد توت فرنگی در ایران در سالهای ۱۳۸۲-۱۳۶۴

عملکرد (کیلوگرم)	میزان تولید (تن)	سطح زیر کشت باغات		سال
		بارور	نهال	

۴۸۰۹	۱۷۱۲	۳۵۶	۱۰/۵	۱۳۶۴
۲۶۱۹	۱۱۲۶	۴۳۰	۶/۵	۱۳۶۵
۳۷۴۹	۵۴۰۶	۱۴۴۲	۸/۵	۱۳۶۶
۴۶۶۸	۶۹۵۵	۱۴۹۰	۱۳/۵	۱۳۶۷
۶۵۵۲	۱۰۴۱۱	۱۵۸۹	-	۱۳۶۸
۵۳۵۹	۸۲۵۸	۱۵۴۱	۲	۱۳۶۹
۴۸۱۱	۹۴۶۸	۱۹۶۸	۱۶	۱۳۷۰
۵۲۶۵	۱۱۳۸	۲۱۶۲	-	۱۳۷۱
۴۴۸۴	۸۸۴۲	۱۹۷۲	۵۰	۱۳۷۲
۵۱۹۵	۹۶۵۲	۱۸۵۸	۱	۱۳۷۳
۷۷۲۸	۱۶۵۴۶	۲۱۴۱	۵	۱۳۷۴
۷۸۵۰	۱۷۰۵۹	۲۱۷۳	۶	۱۳۷۵
۶۹۰۹	۱۶۹۸۴	۲۴۵۸	۲۶۴	۱۳۷۶
۸۱۷۱	۲۱۸۱۳	۲۶۰۶	۱۵۶	۱۳۷۷
۷۵۸۵	۲۲۶۲۸	۲۹۸۳	۱۶۹	۱۳۷۸
۸۳۰۷	۲۵۳۶۲	۳۰۵۳	۱۹۵	۱۳۷۹
۷۵۳۸	۲۱۸۴۵	۲۸۹۸	۳۸۷	۱۳۸۰
۹۸۴۱	۳۰۳۴۱	۳۷۴۵	-	۱۳۸۲

ماخذ: آمار نامه های کشاورزی - وزارت جهاد کشاورزی ۱۳۸۲

موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

ژاورود منطقه‌ای کوهستانی است که در جنوب غربی استان کردستان واقع شده و از نظر اداری بین سه شهرستان سنندج، مریوان و کامیاران تقسیم شده است. از طرف شرق منطقه ژاورود به سنندج از غرب به سروآباد و مریوان، از جنوب به کامیاران و از شمال به شویسه منتهی می‌گردد. این منطقه در عرض ۳۵ درجه و ۱۰ دقیقه شمالی و طول ۴۶ درجه و ۳۶ دقیقه شرقی قرار گرفته است. منطقه ژاورود تحت پوشش حوزه اداری شهرستان مریوان مرکب از دو دهستان پایگلان و بیساران بوده که دارای ۱۲ روستای دارای سکنه است که ۸ روستای دهستان پایگلان با جمعیت ۹۴۴۶ نفر مرکب از روستاهای آریان، برویدر، پایگلان، چشمیدر، ژنین، گواز، سریز و تفین در فرایند تحقیق مورد مطالعه قرار گرفته اند.

تاریخچه کشت توت‌فرنگی در ژاورود (کردستان)

توت‌فرنگی در کردستان برای اولین بار توسط شیخ عثمان نقشبندی (از سر سلسله های طریقت نقشبندیه) از خارج وارد کردستان گردید و کشت این محصول برای اولین بار در سال ۱۳۴۶ در باغ چهل هکتاری ایشان در روستای محمودآباد از توابع سروآباد صورت گرفت که به تبعیت و راهنماییهای نامبرده کشت و کار توت‌فرنگی مورد توجه قرار گرفته و در شرق شهرستان مریوان گسترش یافت [17، ص 3].

بعدها توسط مروچین کشاورزی از این مکان به منطقه حسین‌آباد ژاورد سنندج آورده شد ولی تا مدت‌ها کشت آن رونق چندانی نداشت، به طوری که در سال ۱۳۵۶ مرکز آمار ایران در این منطقه فقط در حدود ۱۰۰ بهره‌بردار توت‌فرنگی آن هم به صورت پراکنده گزارش داده است [18، ص 107]. بعد از سالهای ۶۶-۱۳۶۵ کشت توت‌فرنگی در سطح وسیعی از منطقه ژاورد و دیگر مناطق استان کردستان آغاز شد و در حال حاضر بیش از ۶۰ درصد کشت توت‌فرنگی در منطقه ژاورد انجام می‌شود [18، ص 3].

میزان تولید و عملکرد محصولات باغی و توت‌فرنگی در منطقه مورد مطالعه استان کردستان یکی از نقاط بسیار مستعد کشور در زمینه باغداری و تولید محصولات باغی است. هم‌اکنون استان کردستان به عنوان مهمترین مرکز کشت توت‌فرنگی محسوب می‌شود. وجود منابع فراوان آبهای سطحی و دره‌های بسیار زیاد بهترین شرایط برای توسعه باغداری در این نقطه از کشور را فراهم آورده است. سطح زیر کشت محصولات باغی استان کردستان در سال ۱۳۸۲ برابر با ۲۵۷۰۶ هکتار و حجم کل تولیدات باغی در این سال ۱۳۸۹۶۲ تن بوده که بیشترین سهم تولید آن با ۷۴۱۰۶ تن ابتدا مربوط به انگور و سپس به توت‌فرنگی با ۲۴۸۵۶ تن اختصاص داشته است [16، ص 6]. [7]

جدول شماره (3) سطح زیر کشت، میزان تولید و عملکرد توت‌فرنگی را در سال ۱۳۸۲ نشان می‌دهد.

جدول 3: سطح زیر کشت، میزان تولید و عملکرد توت‌فرنگی در استان کردستان ۱۳۸۲

سطح زیر کشت (هکتار)	میزان تولید (تن)	عملکرد در هکتار (کیلوگرم)
۲۳۵۰	۲۴۸۵۶	۱۱۱۹۶

مآخذ: آمار نامه کشاورزی وزارت جهاد کشاورزی، سال ۱۳۸۲

همان‌طور که از جدول (۵) استنباط می‌شود، میزان سطح زیر کشت توت‌فرنگی در کشور در سال ۱۳۸۲ برابر با ۳۷۴۵ هکتار بوده که میزان تولید آن بالغ بر ۳۰۳۴۱ تن و عملکرد آن نیز ۹۸۴۱ کیلوگرم در هکتار بوده است. از این میزان سهم استان کردستان در سال ۱۳۸۲ برابر با ۲۲۲۰ هکتار (۵۹/۲ درصد) و میزان تولید آن در حدود ۲۴۸۵۶ تن (۸۱/۹ درصد) و عملکرد آن نیز ۱۱۱۹۶ کیلوگرم در هکتار بوده است (آمار نامه کشاورزی، ۱۳۸۲، ص ۱۳۶). بدین ترتیب بیش از ۸۱ درصد از تولیدات توت‌فرنگی ایران در استان کردستان تولید می‌شود. توت‌فرنگی به عنوان پردرآمدترین محصول باغی استان کردستان به طور عمده در بخش غربی استان و در مثلث سنندج کامیاران، مریوان کشت می‌شود. منطقه ژاورد در میان این مثلث قرار دارد.

عوامل موثر در رواج الگوی کشت توت‌فرنگی و گسترش آن در منطقه ژاورد

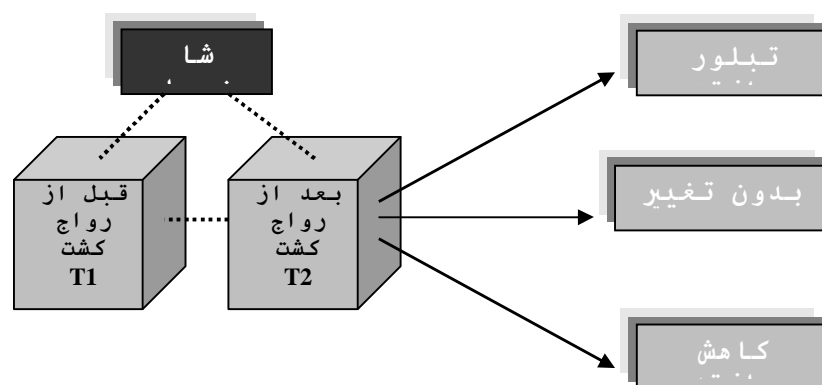
رواج کشت توت‌فرنگی در ژاورد از سالهای ۱۳۶۴ به بعد در سطح وسیع آغاز شده و در حال حاضر تقریباً در تمام روستاهای این منطقه کشت توت‌فرنگی مهمترین فعالیت کشاورزی است. عوامل طبیعی چون خاک و اقلیم مناسب و عوامل اجتماعی و اقتصادی چون درآمد بالای توت‌فرنگی به دلیل بهره‌وری و ارزش افزوده بالای آن (ارزش افزوده توت‌فرنگی در استان کردستان بعد از گردو با ۸۲۶۵/۶۵ هزار ریال در مقام دوم قرار دارد)، کوچک‌بودن قطعات زراعی، پیشرفت تکنولوژی (به عنوان مثال گسترش شبکه برق و استفاده از دینام‌های برقی جهت آبیاری در شیب‌های تند) نقش مهمی در این توسعه داشته‌اند.

روش تحقیق

روش انجام تحقیق به صورت توصیفی - تحلیلی است. برای انجام تحقیق با استفاده از فرمول کوکران ۱۷۸ نمونه از بین توت‌فرنگی کاران منطقه بصورت تصادفی انتخاب و از طریق روش نظر سنجی، آثار کشت توت‌فرنگی در سطح بهره‌برداران مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. داده‌های حاصل از پرسشنامه پس از کدگذاری و ورود به نرم افزار SPSS مورد آزمون قرار گرفته‌اند. بدین منظور مقایسه میانگین شاخصها در دو گروه وابسته و در دو مقطع زمانی قبل و بعد از رواج کشت توت‌فرنگی از طریق آماره آزمون رتبه‌ای ویلکاکسون مورد آزمون قرار گرفته است.

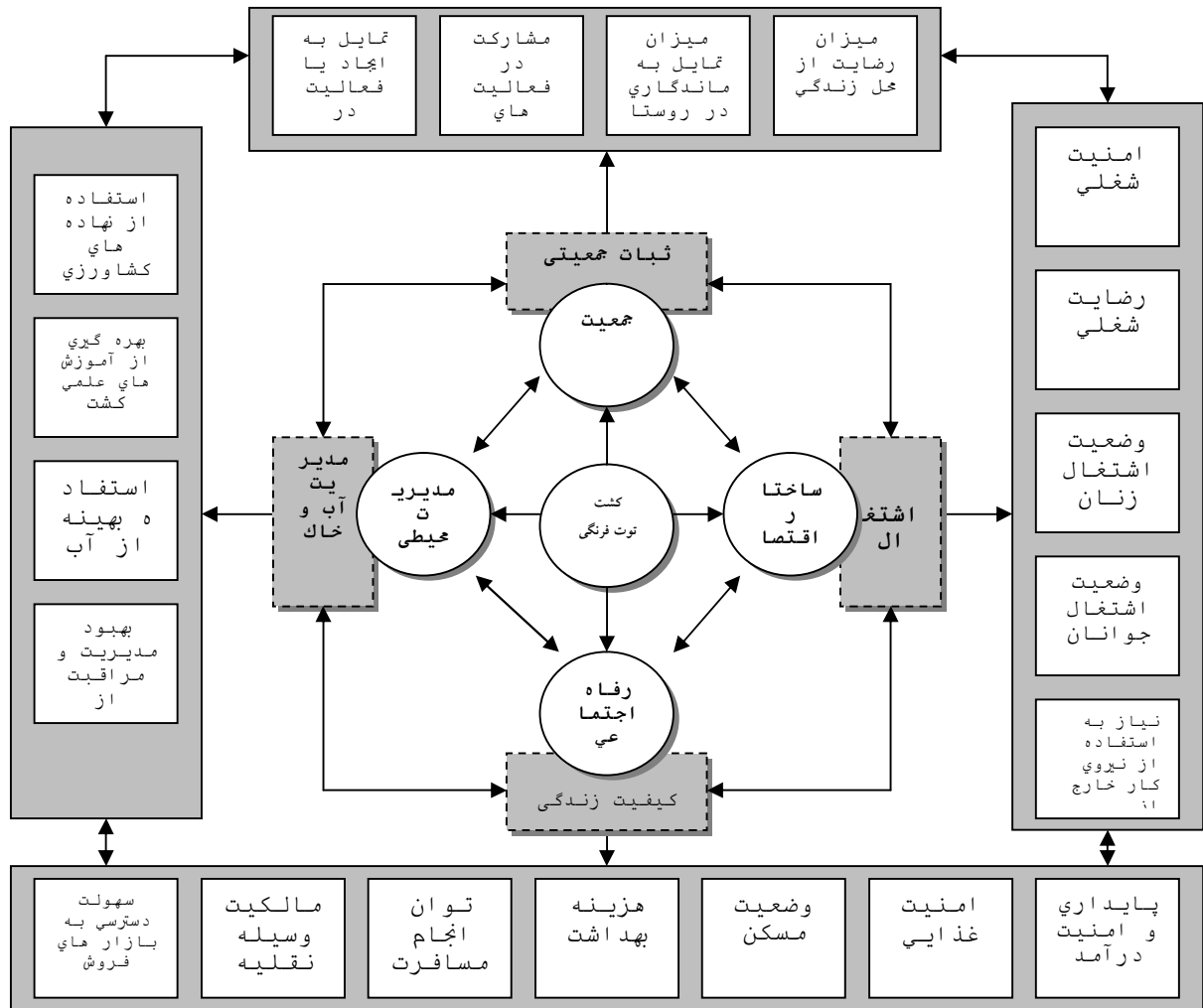
جهت ارزیابی اثرات رواج کشت توت‌فرنگی در منطقه مورد مطالعه آنچنانکه شکل (۶) نشان می‌دهد از طرح پانل گذشته نگر استفاده شده است. بدین معنا که میزان تغییرات شاخص‌های جامعه نمونه در طی دو دوره قبل از رواج کشت توت‌فرنگی T_1 و بعد از رواج آن (شرایط حاضر) T_2 مورد ارزیابی و سنجش قرار گرفته است.

شکل (۶): طرح پانل گذشته نگر

شاخصهای مورد سنجش منبعث از بنیان نظری تحقیق بر چهار محور ثبات جمعیتی، ساختار اقتصادی (اشتغال)، رفاه اجتماعی (کیفیت زندگی) و نیز مدی‌ریت محیطی (مدی‌ریت آب و خاک) استوار بوده و جهت سنجش هر یک از شاخص‌های مرتبط متناسب با شکل (۷) استفاده شده است.

شکل ۷: شاخصهای مورد سنجش در فرایند تحقیق

یافته های تحقیق و آزمون فرضیات

با توجه به فرضیات مطرح شده در خصوص اثرات کشت توت فرنگی در توسعه مناطق روستایی منطقه ژاورود شهرستان مریوان بر اساس آزمون فرضیه ها، نتایج زیر به اثبات رسیده است:

آزمون فرضیه اول:

فرض H1 در صورتبندی فرضیه اول بر تفاوت و تغییر شاخص های مرتبط با ثبات جمعیت خانوارهای روستایی بهره بردار منطقه ژاورود شهرستان مریوان در دوره قبل و بعد از رواج کشت توت فرنگی (یک دهه گذشته) تصریح دارد.

همانطور که جدول (4) نشان می دهد سطح معناداری محاسبه شده در خصوص رد فرض H0 در ناحیه آلفا 0/01 معنا دار بوده که مبین تغییر شاخص های مرتبط با ثبات جمعیتی در شاخص های چهار گانه، میزان رضایت از محل زندگی، میزان تمایل به ماندگاری در روستا، مشارکت در فعالیت های کشاورزی و نیز تمایل به ایجاد یا فعالیت در تعاونی های روستایی است. بدین ترتیب می توان

فرض H_0 را به نفع فرض H_1 رد نمود و پذیرفت که رواج کشت توت فرنگی در طی یک دهه گذشته از نگرش جامعه نمونه بر سطح ثبات جمعیت مؤثر بوده است.

آزمون فرضیه دوم:

فرض H_1 در صورتبندی فرضیه دوم بر تفاوت و تغییر شاخصهای مرتبط با اشتغال بهره برداران منطقه ژاورود شهرستان مریوان در دوره قبل و بعد از رواج کشت توت فرنگی (یک دهه گذشته) ، تاکید دارد.

همانطور که جدول (4) نشان می دهد سطح معنا داری محاسبه شده در خصوص رد فرض H_0 در ناحیه آلفا $0/01$ معنا دار بوده که مبین تغییر شاخص های مرتبط با اشتغال جمعیت در شاخص های امنیت شغلی ، رضایت شغلی ، بهبود وضعیت اشتغال زنان ، ایجاد اشتغال برای جوانان و نیز نیاز به نیروی کار خارج از خانواده است. بدین ترتیب می توان فرض H_0 را به نفع فرض H_1 رد نمود و پذیرفت که رواج کشت توت فرنگی در طی یک دهه گذشته از نگرش جامعه نمونه بر سطح وضعیت اشتغال روستایی مؤثر بوده است.

آزمون فرضیه سوم:

فرض H_1 در صورتبندی فرضیه سوم بر تفاوت و تغییر شاخصهای مرتبط با رفاه اجتماعی و کیفی زندگی بهره برداران منطقه ژاورود شهرستان مریوان در دوره قبل و بعد از رواج کشت توت فرنگی (یک دهه گذشته) تصریح دارد .

همانطور که جدول (4) نشان می دهد سطح معنا داری محاسبه شده در خصوص رد فرض H_0 در ناحیه آلفا $0/01$ معنا دار بوده که مبین تغییر در شاخصهای مرتبط با مؤلفه های رفاه اجتماعی و کیفی زندگی چون ، ثبات و امنیت درآمدی ، امنیت غذایی ، وضعیت رفاهی مسکن ، توان پرداخت هزینه های بهداشتی و درمانی ، توان انجام مسافرت ، مالکیت وسیله نقلیه شخصی و نیز سهولت دسترسی به بازارهای فروش است. بدین ترتیب می توان فرض H_0 را به نفع فرض H_1 رد نمود و پذیرفت که رواج کشت توت فرنگی در طی یک دهه گذشته از نگرش جامعه نمونه بر وضعیت رفاه اجتماعی و کیفی زندگی بهره برداران مؤثر بوده است.

آزمون فرضیه چهارم:

فرض H_1 در صورتبندی فرضیه چهارم بر تفاوت و تغییر شاخصهای مرتبط با مدیریتی آب و خاک در نزد بهره برداران منطقه ژاورود شهرستان مریوان در دوره قبل و بعد از رواج کشت توت فرنگی (یک دهه گذشته) تصریح دارد .

همانطور که جدول (4) نشان می دهد سطح معنا داری محاسبه شده در خصوص رد فرض H_0 در ناحیه آلفا $0/01$ معنا دار بوده که مبین تغییر در شاخصهای مرتبط با مؤلفه های مدیریتی آب و خاک چون ، استفاده از نهاده های مناسب کشاورزی ، بهره گیری از آموزشهای مناسب کشت ، بهره برداری بهینه از آب و بهبود مدیریت و مراقبت از مزرعه است. بدین ترتیب می توان فرض H_0 را به نفع فرض H_1 رد نمود و پذیرفت که رواج کشت توت فرنگی در طی یک دهه گذشته از نگرش جامعه نمونه بر مدیریتی آب و خاک مؤثر بوده است.

جدول (4): آزمون تغییرات فرضیه ها در دوره قبل و بعد از کشت توت فرنگی

سطح معناداری	میزان Z محاسبه شده	شاخص	زمینه فرعی	زمینه اصلی
۰/۰۰۰	-۸/۱۴۲	میزان رضایت از محل زندگی	ثبات جمعیتی	جمعیت
۰/۰۰۰	-۷/۶۴۵	میزان تمایل به ماندگاری در روستا		
۰/۰۰۰	-۸/۲۳۱	مشارکت در فعالیت های کشاورزی		
۰/۰۰۰	-۱۱/۲۲۸	تمایل به ایجاد یا فعالیت در تعاونی ها		
۰/۰۰۰	-۷/۴۰۶	امنیت شغلی	اشتغال	ساختار اقتصادی
۰/۰۰۰	-۱۱/۴۴۷	رضایت شغلی		
۰/۰۰۰	-۱۰/۶۴۳	وضعیت اشتغال زنان		
۰/۰۱۴	-۲/۴۵۸	وضعیت اشتغال جوانان		
۰/۰۰۰	-۱۰/۲۸۵	نیاز به استفاده از نیروی کار خارج از خانواده		
۰/۰۰۰	-۱۰/۹۹	امنیت و ثبات درآمدی	کیفیت زندگی	رفاه اجتماعی
۰/۰۰۰	-۹/۶۱۸	وضعیت رفاهی مسکن		
۰/۰۰۰	-۱۰/۷۳۳	هزینه بهداشت و درمان		
۰/۰۰۰	-۷/۲۶۷	توان انجام مسافرت		
۰/۰۰۰	-۳/۶۵۷	مالکیت وسیله نقلیه		
۰/۰۰۰	-۹/۸۳۳	سهولت دسترسی به بازار های فروش		
۰/۰۰۰	-۸/۷۷۷	دسترسی به گوشت		
۰/۰۰۰	-۹/۹۰۲	استفاده از مواد لبنی		
۰/۰۰۰	-۸/۱۴۵	استفاده از حبوبات و سبزیجات		
۰/۰۰۰	-۹/۵۹۵	استفاده از نهاده های مناسب کشاورزی		
۰/۰۰۰	-۶/۵۹۶	بهره گیری از آموزش های علمی در زمینه کشت		
۰/۰۰۰	-۶/۵۹۶	استفاده بهینه از آب		
۰/۰۰۰	-۹/۱۵۳	بهبود مدیریت و مراقبت از مزرعه		

جمع بندی و ارائه احکام سنتزی:

۱. فلسفه وجودی شکل گیری و پایداری بسیاری از روستاهای کشور در هر دوره ای ناشی از وجود انسانها و تلاش آنها در جهت بر آوردن نیاز های اساسی خود بوده است . با توجه به اینکه فعالیت های کشاورزی تضمین کننده حیات اقتصادی بسیاری از روستاهای کشور است لازم بنظر می رسد تا ضمن توسعه بخش کشاورزی اقداماتی در زمینه بهره برداری بهینه از قابلیت های محلی و منطقه ای صورت پذیرد. در چنین شرایطی پراکندگی فعالیت های کشاورزی و تنوع بی رویه کشت نمی تواند در جهت این اهداف باشد . رواج الگوی کشت تخصصی در هر منطقه با توجه به ویژگی های آن می تواند موجب ایجاد منابع درآمدی مناسب گردد . البته با در نظر گرفتن این نکته که تخصصی شدن الگوی کشت ، قاعده عمومی نیست که در هر مکان جغرافیایی قابلیت کاربرد داشته باشد ؛ بی تردید هر مکانی با توجه به شرایط اجتماعی ، اقتصادی و محیطی خاص خود از مزیت هایی برخوردار است که روش ها و الگو های متفاوتی را برای توسعه طلب می نماید. اما به جرات می توان ادعان داشت که رواج کشت تخصصی و تجاری برای مناطق کوهستانی که با کمبود زمین و کوچک بودن قطعات زراعی مواجه هستند یکی از مناسب ترین گزینه های توسعه مناطق روستایی محسوب می شود.

۲. توسعه روستایی فرایندی است که از ابعاد متفاوتی برخوردار است. کشاورزی به عنوان جزئی از این فرایند نقش برجسته ای در زندگی بخش زیادی از جمعیت روستایی داشته و قادر است از طریق ایجاد فرصت های شغلی مناسب با بهره وری و ارزش افزوده بالا موجب افزایش درآمد ، رفاه اجتماعی بهره برداران کشاورزی و پایداری محیط زیست روستایی گردد. رواج کشت توت فرنگی در منطقه ژاورود استان کردستان در طی یک دهه اخیر که بر اساس مزیت های اقتصادی ، اجتماعی و طبیعی منطقه شکل گرفته ، نقش مهمی در توسعه مناطق روستایی مورد مطالعه بویژه از طریق اشتغالزایی داشته است. افزایش ارزش افزوده تولید ، افزایش درآمد ، کاهش مهاجرت های روستایی ، ایجاد امنیت شغلی و مدی ریت محیطی از مهمترین آثار رواج الگوی کشت توت فرنگی در طی یک دهه اخیر بوده است .

فهرست منابع و مآخذ

۱. پانیچ لئو ، مانیفست پس از ۱۵۰ سال ، ترجمه مرتضوی ، حسن ، آگاه ، چاپ اول ، ۱۳۸۰

2. Fifth international symposium (2003),” Future of rural people : rural economy , healthy people.
  3. Zainudin Bin Mohammad(1999),”Integrated rural planning approach the Malaysian experience,” 27 th National congress.
  4. World Bank (2001), Reaching The Rural Poor, The Rural Development Strategy of the World . (www.worldbank.org)
۵. سعیدی ، عباس ، مبانی جغرافیای روستایی ، انتشارات سمت ، چاپ چهارم ، ۱۳۸۱
۶. ازکیا ، مصطفی ، جامعه شناسی توسعه و توسعه نیافتگی روستایی ایران ، انتشارات اطلاعات ، چاپ ششم ، ۱۳۸۱
۷. کائوتسکی ، کارل ، مسئله ارضی ، ترجمه ، رشیدیان ، عبدالرحیم ، نشر نی ، چاپ اول ، ۱۳۸۱
8. Omara.Charles (2003), ” Agriculture and Trade in north America ,” 2ND north America meeting of the trilateral commision”, Newyork.
  9. OECD(2003),” Main trends and issues in rural regions,” www.ub.rug.nl/eldoc/dis/rw/I-j.terluin/c2.pdf.
  10. Bryden.John (2002), ” Rural development indicators and diversity in European Union” , .
  11. Harvest of the monthsweet (2005),” Strawberry facts “, nmusd.k12.ca.us/depts/ns/harvest/2005-may.pdf.
  12. Wisconsin Berry Growers Association(1999) ,” The strawberry “.
  13. Domato .Paul (2000) ,” Production guide for commercial strawberries “, Iowa state university.
  14. Oklahoma State University (2004),” In strawberry fields , food and fiber system litracy agricultural education “, Stillwater.
  15. Strawberry in USA (2004), [econ.lasate.edu/classes/econ496/econ496/lence/spring 2004/strawberries.pdf](http://econ.lasate.edu/classes/econ496/econ496/lence/spring%202004/strawberries.pdf).
۱۶. آمار نامه کشاورزی ، محصولات زراعی و باغی ، جلد اول ، سال زراعی ۸۲-۱۳۸۱ ، وزارت جهاد کشاورزی ، آبان ۱۳۸۳
۱۷. خسروی ، فرهاد ، توت فرنگی ، واحد تحقیقات کشاورزی کرج ، بی نا ، ۱۳۸۲
۱۸. گروه مطالعات هامون، مطالعات جامع توسعه اجتماعی و اقتصادی استان کردستان ، سازمان برنامه و بودجه استان کردستان ، جلد دوازده هم ، کشاورزی ، ۱۳۷۵

Specialization of Cultivation Pattern and Its Role in Rural Development

Case Study: Strawberry Cultivation in

JAVARUD Region of Marivan

Mehdi Taherkhani

Assistant Professor, Department of Geography, Tarbiat Modares University (TMU),
Tehran, Iran.

Email:Mahdit@modares.ac.ir

Daryoosh Rahmani

Master of science in geography and rural planing

Abstract :

Fundamental changes have been taken place in production systems such as agriculture production systems, by industrial revolution and technology Improvement. Instead of traditional methods that are basis on subsistence economy or limited production for living or area, production systems, basis on products, have been development for production in national and world markets. However farmers use diversity cultivation as a balancing factor, in order to preventing unsustainable in costs and products markets. The diversity cultivation method results in product dispersion, reduced income and unsustainable exploitation land use. Instead of diversity cultivation method, one of the best methods for rural regions development is specialization of cultivation pattern through paying attention to every region characteristics.

In this research, we studied and assessed specialization of strawberry cultivation patterns and its role in rural region development especially in Javarud region of Kurdistan. Eighty one (81) percent of the whole of Iran strawberry production is produced in Kurdistan .Then we selected 178 samples from population by Cochran formula after a survey of production methods, cultivation patterns and effective processes in improvement of strawberry cultivation pattern. We coded outcome data resulting from questionnaire and analyzed .Them through SPSS software by rank-order Wilcoxon test in two intervals, before specialization cultivation and after it. We estimated favorable indexes of hypothesizes by using these results and research

field findings. Research findings show development rural regions indexes following strawberry cultivation rather than the duration of strawberry cultivation.

Key words: cultivation pattern, specialization, rural development, Kurdistan